

Ingrid Kölle

A yanomamik, a kutatók és a sötétség

Egyes antropológusok egyedülállónak tartják a yanomamikat: „A yanomamik nyelvesszói hosszabbak, mint a világ bármely bennszülötteié. Nyelvük egyetlen másikkal sem rokon. És nincs a világon semmi, amit össze lehetne hasonlítani egy *chabonó*-val, a yanomamik falujával” – mondja *Jesus Cardozo* venezuelai antropológus, aki tizenöt éven át állt kapcsolatban a yanomamik különböző törzseivel: Venezuela déli részén, az Orinoko folyó mellett élt és dolgozott velük.

Becslések szerint 25 000 yanomami él egy hatalmas területen szétszóródva Venezuela és Brazília esőerdőiben. Főzőbanánt, kukoricát, maniókát és burgonyát termesztenek, gombát, lárvákat, gyümölcsöket és gyógynövényeket gyűjtenek, a folyókban halat és rákot fognak, a férfiak pedig éjjel indulnak vadászatra. Falvaikban csoportokban, többnyire akár 250 főig terjedő nagycsaládokban élnek. Négy különböző nyelvjárást beszélnek, és igen bonyolult a társadalmi berendezkedésük, mondja a venezuelai *Hortensia Caballero-Arias*, aki az arizonai (USA) Tucson egyetemén a yanomamikról írja doktori értekezését: „Egyáltalán nem alkotnak monolitikus és összefüggő csoportokat. Minden alcsoportnak megvan a maga vezetője, megvannak a maga viszonyatai és rokoni kapcsolatai.”

E különbségek ellenére a venezuelai antropológus nő elismeri, hogy mindegyiküket kifejezett közösségi érzék jellemzi: „Az emberek élvezik a családi életet. Erős érzékük van a humor iránt is, és sokat nevetnek. Ilyenkor olyanok, mint a kisgyerekek. Örökké tréfálkoznak, egyszerűen az orrodnál fogva vezetnek, vagy egész egyszerűen csak nevetnek. Ezt igen becsülöm bennük.”

Az elmúlt évtizedekben egész más kép járta a yanomamikról. Az időközben kiérdemesült *Napoleon Chagnon* antropológiaprofesszor 1968-ban tette közzé *Yanomamik* – egy tüzes nép c. könyvét, amelyben szélsőségesen vad népként ábrázolta ezeket az indiokat. Chagnon, aki a hatvanas évektől számos expedíciót vezetett a yanomamik közé, egy olyan társadalom képét alakította ki, amelyet a megtorlás és a bosszú határoz meg, amelyben minden sérülés visszavágást követel meg, és amelyben a férfiak örökösen dicsőségükért és nőkért harcolnak. A filmesek, újságírók, kutatók és politikusok készségesen átvették ezt a képet az örökké háborút sóvárgó indiokról.

Mindéz súlyos következményekkel járt a yanomamikra nézve. A nyolcvanas években kitört területükön az aranyláz, az aranyásók pedig betegségeket hoztak magukkal, és tönkretették a környezetet. Négy év alatt a yanomamik 20 %-a vesztette életét. *Linda Rabben*, az *Amnesty International* képviselője népirtásnak nevezi az esetet, és télen séget vet a brazil kormány szemére: „Csak a vége felé határozták el nemzetközi nyomásra a yanomamik területét, s így annak egy darabja megmaradt számukra. De mire idáig jutott a dolog, sok yanomami halt meg az aranyásók által behurcolt betegségekben.”

A politikusok és újságírók a nép harcias természetével igazolták azokat az eseményeket, amelyek majdnem a yanomamik kiirtásához vezettek. Ezek a vadak, mondták, nem érdemlik meg, hogy az ember segítsen nekik, mert úgyis kölcsönösen kiirtják egymást. Bizonyítékul Cha-

gnon egyik 1968-as cikkét idézték. Expedícióján Chagnon állítólag úgy találta, hogy a yanomami férfiak 44 %-a ölt már embert, s a törzsek egyáltalán nem tagadják ki a gyilkosokat, hanem igencsak tisztelik őket; szerinte a férfiaknak több feleségük van, mint másutt, és átlagosan háromszor annyi gyerekük. A brit kormány még 1997-ben is elutasította a yanomamik képzésének tervezetét, amelyet a *Survival International* állított össze, mégpedig azzal az indoklással, hogy ennek a törzsnek többet segítenének olyan programokkal, amelyek csökkentik az erőszakot. Annak a kampánynak a támogatását is elvetették, amely a yanomamik földhöz való jogát szerette volna kivívni, mondván, hogy az indiók úgyis csak megsemmisítenék egymást.

A nyolcvanas évek végén kapta *Patrick Tierny* amerikai újságíró azt a megbízást, hogy könyvet írjon az Amazonas-menti aranyámorról. Bevette magát a yanomamik területére, és saját szavai szerint „rettenetes pusztítás képe” tárult eléje. Tierny különösen azt kutatta, milyen szerepet tölt be az erőszak ebben a társadalomban: „Ekkor már közzétettem egy könyvet az Andokban gyakorolt rituális gyilkosságokról. Azt gondoltam, a yanomamik majd segítenek abban, hogy jobban megértem, miért agresszívek az emberek, és milyen szerepet játszik az agresszió a társadalomban.”

Tierny hat expedíciót vezetett a yanomamik közé, beszélt misszionáriusokkal, egészségügyi szakemberekkel és venezuelai tudósokkal. Amit látott és hallott, nem vágott egybe azzal a képpel, amelyet Chagnon rajzolt meg a yanomamikról. Az állítólagos „vadak” egyáltalán nem mutatkoztak olyan vérszomjasnak és harciasnak, amilyenek várták őket, és más antropológusok kutatási eredményei az ő felismeréseit látszottak igazolni.

Tierny ma úgy véli, hogy Chagnon önző célokat követett, és egyenesen kihívta a yanomamik agresszív viselkedését. Beállított filmfelvételekhez szabályszerűen arra sarkallta őket, hogy háborús cselekményeket hajtsanak végre. Fegyvereket ajándékozott nekik, és ez vitte rá a yanomamikat arra, hogy erőszakosabbnak mutakozzanak, mint amilyenek természetüknél fogva voltak. A fehérrel létrejött kapcsolat olyan betegségsírakat vitt be falvaikba, amelyekkel szemben immunrendszerük nem tudta felvenni a harcot. A yanomamik elképzelésvilágában a betegségeket ellenségeik varázslatai vagy átkai váltják ki, így ez is okává lett annak, hogy háborút indítsanak más falvak és azok sámánai ellen.

Tierny azzal vádolja Chagnont, hogy teljesen figyelmen kívül hagyta tanulmányai tárgyainak javát: „Azt hiszem, hogy ez ehhez kapcsolódó romantika, a filmfelvételek ingerlő mivolta, a vérminták utáni vágyakozás legyőzte a józan emberi értelmet.” Chagnon nyeresége ténylegesen rendkívüli volt: anyag egy egész könyvhöz, több mint harminc filmhez, értékes genetikai vérminták. Tierny szerint eközben a hatalmi mámor áldoztául esett: „Nem világos, mit gondolt magában Chagnon, amikor sámánnak öltözött be. Valószínűleg teljesen elragadta az eufória. Egyik levelében azt írja: »A falu azt hiszi, én vagyok mindennek a kezdete és a vége. Látnotok kellene, ahogyan ágyékkötőben és tollászban táncolok!«”

Tierny tizenegy évi kutatás után tette közzé felismeréseit Sötétség El Dorádóban című könyvében. Olyan etikai alaptételek megsértését veti Chagnon szemére, mint a segítségnyújtás elmulasztása vagy vérminták vétele az érintettek előzetes beleegyezése nélkül. Tierny támadást intéz *Jacques Lizot* francia antropológus, *James Neel* humángenetikus és azon misszionáriusok ellen is, akik már Chagnon előtt kapcsolatban álltak a yanomamikkal. Könyve már megjelenése előtt a felháborodás fergetegét váltotta ki az antropológusok körében.

A michigani egyetemen tanító *William Irons* egyike azon antropológusoknak, akik védelmükbe veszik Chagnont: „Ő és Neel sok yanomami életét mentette meg. Chagnon pénzt is gyűjtött számukra. Egyáltalán nem ártott, hanem segített nekik.” Szerinte Chagnonnak köszönhető, hogy a yanomamik ma olyan ismertek, „és ez előnyt jelent számukra”.

Más antropológusok másképp látják a dolgot. *Jesus Cardozo* szerint dühösek azért, mert Chagnon „kegyetlen népként” jellemezte őket: „A »tüzes« kifejezés nemcsak azt jelenti, hogy bátor, hanem azt is, hogy vad – abban az értelemben, hogy civilizálatlan, vérszomjas. Olyan cím ez, amely ellen a yanomamik tiltakoznak.” Valóban nagyon fontos számukra a bátorság, de ők mindenképp nagyvonalúaknak neveznék magukat: „A yanomamik szerint az egyik legnagyobb bűn, ha valaki nem osztja meg tulajdonát másokkal. Elképzelésvilágukban a pokol fősvény embereivel van tele.”

Az antropológusok szervezete egy közvetítőbizottságot bízott meg azzal a feladattal, hogy vizsgálja ki Tierny szemrehányásait, ill. azzal, hogy dolgozza át és fogalmazza újra a terepkutatás etikai irányvonalait. Venezuelában is független vizsgálatot indítottak. A kormány ezen túlmenően nem akar újabb engedélyeket kiadni a bennszülöttek kutatásának újabb programjaira.

Linda Rabben attól tart, hogy ez talán többet árt a yanomamiknak, mint amennyi használ, mert „azok az antropológusok sem kapnak majd belépési engedélyt a bennszülöttek területeire, akik jó, konstruktív kutatást szeretnének folytatni. Ezt nem tartom jónak, ha hosszabb időre szól. Hosszú távon nem lesz hasznos az indiánok számára.”

Az olyan antropológusok, mint *Jesus Cardozo* és felesége, *Hortensia Caballero-Arias* „részvételi terepkutatást” végeznek: ebben a yanomamik már nem pusztán tárgyai a tanulmányoknak, hanem aktív résztvevői. Ahelyett, hogy egyszerűen rá-törnének a kamerákkal falvaikra, és legintimebb pillanataikban fényképeznék őket, ma felajánlják nekik, hogy filmkészítő műhelyek tagjai legyenek, és megadják nekik a lehetőséget, hogy önmagukat ábrázolják. A döntési folyamatban való részvételt maguk a yanomamik kezdeményezik, mondja *Cardozo*: „A yanomamik napról napra nagyobb nyomatékkal kéri, hogy vonják be őket a kutatásokba.” *Cardozo* fejlődést lát afelé, hogy „a bennszülöttek ügyeit bennszülöttek intézzék, beleértve kutatásukat is”.

A yanomamik elkezdtek felvenni a kapcsolatot más bennszülött törzsekkel is, és megalakították a bennszülöttek tanácsát, amely a *Roraima* nevet viseli. Ennek a szervezetnek az a rendeltetése, hogy saját érdekeiket képviselje és védelmezze a külvilággal szemben. Ennek érdekében saját soraikból akarnak vezetőket kiképezni.

A yanomamiknak nincs már sok idejük. Az aranyámmor okozta környezeti szennyezés tíz év múltán is határozottan érzékelhető. Megfelelő egészségügyi ellátásuk ma sincs biztosítva. Viszont újabban politikai pártok hatolnak be a yanomamik területére, hogy saját céljaik érdekében manipulálják az indiánokat.

Cardozo azt követeli, hogy a yanomamik maguk döntsek el, milyen kapcsolatokat akarnak a világ többi részével, „mégpedig saját feltételeikkel és saját tempójukban. Pillanatnyilag túl sok hatalom van az állam és politikai pártok kezében, és a yanomamik társadalma igen törékeny. Remélnünk kell, hogy ezek a kapcsolatok kiegyensúlyozottabbak és igazságosabbak lesznek. Véleményem szerint ma ez a legnagyobb kihívás.”

Forrás: Publik-Forum, 2001/16

